Doris Esselbach

Krokonen fra Slesvig, der blev hele arméens tante

Af *Børge L. Barløse*

Rejsende, der kommer til Slesvig by ad landevejen, vil ikke kunne undgå at bemærke den iøjnefaldende hvide bygning, hotel »Stadt Hamburg«, der er placeret så usædvanlig gunstigt ved indkørslen til byen nord fra.

I århundredets begyndelse var de rejsendes skare ikke nær så talrig som nu. Til gengæld bestod den ofte af ældre mennesker, der var født eller opvokset i disse egne før 1864, og som nu var i følge med et nyt slægtled, der skulle have de minderige steder forevist af de gamle slesvigere. For sådanne ture var hotellet det naturlige udgangspunkt, og det var ikke få, der vidste at citere H. P. Holsts »Den lille Hornblæser«:

»I Lollfuss står en bygning, som
er til hotel forvandlet.
Der bli'r hos Madam Etzelbach
man ypperligt behandlet«.

I dag skal man være historisk bevandret for at kunne føje de mange træk, der knytter sig til hotellet og dets indehaverske under begge de slesvigske krige, ind i billedet af Slesvig by som den var, da danskerne forlod den i februar 1864. Men i memoirelitteraturen fra det 19. århundrede støder man bestandig på navnet »Madam Esselbach«; mangfoldige beretninger knytter sig til denne brave krokone, og den erfarne historiker vil let kunne påvise en tendens til mytedannelse. Det kan derfor ikke undre, at hun også i nyere tid er blevet omtalt i skildringer, som dog hovedsagelig blot har tilstræbt at genopfriske erindringen om hen-

de eller føje enkelte spredte træk til det allerede kendte billede[1]. En samlet fremstilling, bygget på systematiske undersøgelser og anvendelse af utrykt materiale har endnu ikke foreligget.

Det er en sådan, der skal forsøges i det følgende. Rammen om portrættet må blive en redegørelse for det landskendte hotels tilblivelse og en omtale af den gæstgiverfamilie, som blev placeret i et historisk brændpunkt under sådanne omstændigheder, at sydslesvigsk lokalhistorie, hvad enten den skrives af danske eller tyske, har rig anledning til at beskæftige sig med den.

*

På samme sted, hvor »Stadt Hamburg« nu ligger, lå i begyndelsen af forrige århundrede et lille uanseligt værtshus, betegnet som nr. 4 i byens VII. Qvarter[2]. Det husede vel jævnligt tilfældige vejfarende, men blev i øvrigt kun besøgt af såkaldte »snapskunder«, idet det med sine skumle og mangelfuldt opvarmede rum ikke udøvede nogen tiltrækning på det honnette borgerskab. Dog var der enkelte, som fandt sig til rette i knejpen. Den bekendte fysikus K. F. Suadicani værdsatte whistspillet i den grad, at en af ham stiftet spilleklub, der omfattede hertugdømmernes øverste gejstlige, generalsuperintendent Adler, konrektor Schumacher m. fl., samledes hos Seest — det var værtens navn — to gange om ugen. Kulde og fugt skal have været så følelig, at herrerne spillede med de store kavajer viklet om fødderne. Livsånderne blev i øvrigt også stimuleret ved servering af et måltid m. m., og da omsætningen som følge heraf kunne nå op på 25—30 rdl. pr. aften, tog forretningen alene herved til at blomstre[3].

Endnu større blev opsvinget, da værten via denne kreds kom i forbindelse med »Harmonien«, en selskabelig forening for byens talrige embedsmænd, som var stiftet i 1808. Spilleklubbens klientel faldt tildels sammen med »Harmonien«s, og da man på et vist tidspunkt havde behov for nye og velegnede lokaler efter i nogen tid at have benyttet havehuset ved det Bielkeske palæ, tilsagde man gæstgiver Seest økonomisk støtte til en udvidelse af forretningen, hvis han ville bygge efter en plan, som »Harmonien« kunne godkende. Seest købte nu en større naboejendom (VII. Qvarter nr. 5) — et gammelt patricierhus, der tidligere havde været i hofmaleren Andreas Otto Krabbes eje — og hotel

Ferdinand Esselbach († 1841). Portræt på Fodfolkskasernen i Haderslev.

»Stadt Hamburg« blev opført i palæstil med facade ud mod Lollfuss[4]. »Harmonien«s medlemmer ydede et byggelån på 4800 rdl., fordelt på 30 panteobligationer à 160 rdl.[5].

Kroværten, der således havde gjort sin lykke, hed *Jeppe Sørensen Seest*. Han stammede fra Seest ved Kolding, hvor han blev født 1766 eller 1769 som søn af *Søren Lytkesen*[6]. Han overtog gæstgiveriet i Slesvig 1805, idet han afløste den tidligere indehaver *Hans Ibsen* (eller Jepsen) *Seest*[7]. I sit ægteskab med *Margrethe Elisabeth Cornelius* fra Koldenbüttel fik Jeppe Seest 7 børn, hvoraf dog de 3 døde som små. Voksne blev døtrene *Dorothea Elisabeth Cathrine Johanne* (f. 21/10 1808) og *Elise (f. 1814)* samt sønnerne *Georg* (f. 1810) og *Heinrich (f. 1811)*[8].

Det er den ældste af disse søskende, datteren Dorothea, kaldet »Doris«, der senere kom til at drive hotellet som den navnkundige Madam Esselbach. Hun ægtede i 1831 daværende tapet-

Dorothea (»Doris«) Esselbach (1808—1869). Ungdomsportræt tilhørende Slesvigske Fodregiment, Haderslev.

handler *Ferdinand Esselbach*, en købmandssøn fra Altona[9]. Kort efter brylluppet overdrog Seest hotellet til svigersønnen, som derefter drev det i nogle år[10]. Han døde imidlertid ret ung (23/1 1840), og Doris Esselbach sad nu, 31 år gammel, som enke med 3 mindreårige børn: sønnerne *Ernst* og *Carl* samt datteren *Elisabeth*. Et halvt år senere bragte hun endnu en søn til verden. Han fik navnet *Louis Esselbach*[11].

Mange år senere viste Doris Esselbach hen til ordene »Nur immer heiter, Gott hilft weiter«[12]. Om de har været hende selv til opbyggelse, da hun blev ene, vides ikke, men i hvert fald kastede hun sig med energi og beslutsomhed ind i arbejdet med at styre hotellet. Dette er så meget mere beundringsværdigt, som opgaverne var blevet væsentligt forøget, efter at postholderiet for byen Slesvig var blevet hende overdraget. Det var befordringsvæsenet, hun forestod. »Enhver, der ville rejse med diligencen

eller have ekstrabefordring måtte henvende sig til hende personlig for at blive ekspederet«[13]. Postvognene rullede således til og fra hotellet, og posthornets toner gav flere gange daglig genlyd i gemakkerne. Hendes djærve foretagsomhed gav sig også udtryk i oprettelsen af en omnibusforbindelse mellem Altstadt og Friedrichsberg[14]. 1844 anmodede hun den kgl. statholder om tilladelse til at lade sin omnibus køre over den ydre slotsgård med henblik på medlemmerne af provinsialregeringen og overretten. Hun henviste i sit andragende til, at generalpostdirektionen havde tvunget hende til at indstille en postvogn, der rigeligt indbragte hende 1000 mark kurant. Den var blevet overdraget en »konkurrent« i Eckernförde, hvorved hun manglede anvendelse for 2 af sine heste[15]. .

Madam Esselbach havde således mange jern i ilden. Ikke blot havde hun dagen igennem indseende med hotellets tyende og adskillige postilloner, men hun besørgede selv det med postekspeditionen forbundne omfattende skriveri og kunne endda have tanke for at udvide virksomheden. I 1845 købte hun således hus nr. 3 og lagde det til ejendommen, og på et vist tidspunkt var hun tillige ejer af et bryggeri[16]. Hendes forvaltning af denne alsidige virksomhed aftvang beundring og respekt i mange kredse. Der tillægges Prinsen af Nør en udtalelse om, at Madam Esselbach var det eneste mandfolk, han kendte i staden. Da denne måske lidt tvivlsomme kompliment kom hende selv for øre, sagde hun: »O watt, de hett noch mer dumm Tüg snackt!«[17]. Hvorom alting er, så har hun åbenbart stået højt i befolkningens omdømme. Derom vidner bl. a. folkeviddets saftfulde pointe: »Eine Landesvater hatte Schleswig-Holstein lange nicht. Aber eine Landesmutter, die Esselbachen. Die is mein Mann«[18].

Et af hendes bysbørn, fotograf C. Schnittger, har i sine erinddringer mange år senere genkaldt sceneriet om Esselbachs hotel og foreviget det i følgende lille genrebillede: »Foran portalen holdt engang den tunge postvogn og den lette, hurtige kabriolet, posthornets lyse kalden smældede daglig gennem rummene, og når den lænkeraslende planvogn tungt læsset med stykgods lang-

somt klatrede op ad den stejle Hesterberg, som dengang var den eneste farbare vej nordpå, hørtes holla og piskeknald derover«[19].

Der kom en tid, hvor denne idyl blev brudt. Under Treårskrigen afløstes de fredelige lyde af skingrende trompetsignaler, dragonhestenes hovslag og ægtvognenes rumlen. Men Doris Esselbach blev, og hendes skikkelse træder os endnu tydeligere i møde med krigen som baggrund.

Da situationen skærpedes i marts 1848, måtte regeringsråd Höpfner foretage en kurèrrejse fra Slesvig til København. Vi kender ikke de nærmere omstændigheder så lidt som formålet med rejsen, men den blev foretaget i »majestætens tjeneste«, og afrejsen blev bestemt så hastigt, at det skønnedes nødvendigt at hæve et forskud på 400 mark kurant — hos Madam Esselbach. Hun fik dem først refunderet efter krigen, i juli 1851, af den Slesvigske Controlkasse[20].

Krigens omskiftelser i den følgende tid undgik selvsagt ikke at berøre hotelvirksomheden. I begyndelsen af april var Slesvig by stærkt præget af den slesvig-holstenske rejsning. Afdelinger af garnisonen gik over til oprørsregeringen, og borgerskabet udfoldede livlig aktivitet[21]. Den 7. april — 2 dage før slaget ved Bov — var de mest ansete af byens fruer med deres døtre forsamlet på hotellet, og fra den udvendige balkon kastedes der blomster og kranse ned til friskarerne, da de drog nordpå[22].

Billedet skiftede som bekendt hastigt. Efter slaget ved Slesvig lærte adskillige sårede officerer Doris Esselbach at kende som en moderlig og omsorgsfuld veninde. Der tales om »hendes med en sjælden smuk og dristig hånd skrevne billetter«, og hun stod i det hele på så god en fod med alle, der havde været hendes gæster på hotellet, at man fandt det helt naturligt at kalde hende ved fornavn[23]. Hun blev slet og ret kaldet »Doris«, svarende til, at hun uden persons anseelse og ligefremt tiltalte alle med »Du mein Jung«[24].

I krigens andet år var situationen på ny ændret. Nu havde bl. a. general Hahn med sin stab hovedkvarter hos Madam Esselbach. Det synes klart, at hun trods alle omskiftelser opretholdt både postholderi og hotelvirksomhed uden at lade sig tage til indtægt

af nogen af de stridende parter. I hvert fald giver H. P. Holst hende dette skudsmål:

»Hun er en prægtig kone, som
om dansk og tysk ej spørger,
hun passer kun sit køkken og
for sine gæster sørger«.

Men også »de indfødte« opfattede hende som neutral og tillagde hende udtalelser om, at det var hendes pligt ene at sørge for sine gæster, når de kom trætte og sultne ind til hende o.s.v.[25]. På denne baggrund knytter der sig stor interesse til den beretning, postfører Jakob Bladt i 1860 skrev om sit samkvem med Doris Esselbach i slutningen af 1849[26].

Bladt, der førte diligencen Slesvig-Flensborg-Årøsund, fortæller, hvordan han ved flere lejligheder bragte fortrolige meddelelser fra hende til chefen for det slesvigske toldekspeditionskontor i Flensborg, justitsråd Boolsen. Selv havde han af Boolsen fået pålæg om, at han skulle give agt på alt, hvad han hørte og så, og han hævder, at hun drev samme spil ved at »pumpe« de officerer, der boede hos hende. Jomfruer, opvartere og postkontorister var ikke til at lide på, så der måtte udvises stor forsigtighed fra begge sider.

Der synes her at være tale om en af Boolsen organiseret efterretningsvirksomhed; i hvert fald befordrede Bladt ved én lejlighed en skrivelse, der var af en sådan beskaffenhed, at de ifølge Madam Esselbach lige så godt kunne springe i Slien begge to, hvis den blev fundet hos Bladt. Han bragte den imidlertid velbeholdent til bestemmelsesstedet, godt forvaret — i sit ur. Da den blev overrakt Boolsen, var en dansk marineofficer til stede: daværende kaptajn F. H. Sommer.

Man kan således ikke se bort fra muligheden af, at der ved den hemmelighedsfulde korrespondance mellem gæstgiversken og justitsråden er blevet formidlet meldinger af en vis politisk eller militær værdi. Hvad der foregik sydpå i Slesvig, Rendsborg og Altona var jo på det omhandlede tidspunkt unddraget regeringens kontrol som følge af våbenstilstandsoverenskomsten[27]. I en senere sammenhæng vil der blive anledning til at

vende tilbage til Bladt's beretning og underkaste den en nærmere vurdering.

Efter Istedslaget fulgte på ny rykind af danske militære, og navnlig fik de officerer, der deltog i vagtholdet ved Dannevirke og forposttjenesten omkring Slesvig lejlighed til at uddybe bekendtskabet med »Tante Doris«. Fra en af disse stamgæster hidrører en af de værdifuldeste skildringer af hendes person og det sceneri, som hun var midtpunkt i[28].

Madam Esselbachs table d'hote, hedder det, blev i hin periode næsten udelukkende besøgt af militærpersoner. Fra buffeten for enden af bordet rettede hun selv maden an. Mens hun sørgede for, at enhver fik, hvad han begærede, og konverserede til højre og venstre, levnedes der hende åbenbart også tid til at besørge forretninger vedrørende postholderiet foruden adskillige andre gøremål, såsom overtilsyn med virksomheden, modtagelse af de rejsende etc.

Efter teaterforestillingerne, der af hensyn til belejringstilstanden foregik tidligt — der var tappenstreg kl. 21 — kom man tilbage for at gøre sig til gode ved et aftensmåltid[29]. Der blev også jævnligt arrangeret koncertaftener, hvor tilrejsende optrådte. Juleaften og nytårsaften havde dette sorgløse selskabsliv en mere privat karakter. Bekendte og stamgæster indfandt sig da efter værtindens indbydelse. Man samledes i den store sal med tilstødende selskabslokaler. Ved halvti-tiden gik man til bords (og intet var sparet på beværtningen, hedder det). Derefter var der stort juletræ.

Nordfra ankom hyppigt civile rejsende, enten i forretningsøjemed eller blot som turister i den hensigt at se de seværdigheder, som byen her ved Treårskrigens slutning frembød for dem, der havde bekendte eller pårørende i hæren. »Tante Doris« har åbenbart allerede på dette tidspunkt været en turistattraktion (»Man var næsten lige så ivrig efter at se hende og tale med hende som efter at se Dannevirke«). Hun har selv med sarkastisk lune hentydet til disse gæsters nysgerrighed. »Er De Madam Esselbach?« kunne man spørge. »Kan vi få et værelse?« »Hvor ligger Dannevirke?« »Er det langt borte?« »Kan man se det herfra o. s. v.«. Også turisternes manglende færdighed i tysk more-

de hun sig over, sikkert dog uden brod. Derimod spillede ved slige »sprogøvelser« et ringeagtende smil om læberne på overkelneren, som hvad slesvig-holstensk sindelag angik ikke stod tilbage for tjenestepigerne. Disse havde på et vist tidspunkt fundet det uforeneligt med deres slesvig-holstenske interesser at lave mad til de danske officerer...

Såvidt »vagtpassiaren«. I denne atmosfære med fulde huse og som følge deraf en omsætning, der utvivlsomt levnede hende et anseligt provenu, færdedes Doris Esselbach geskæftig, jovial og dog myndig, »en lille firskåren, trivelig dame med hvidbroderet kappe på hovedet og et snehvidt forklæde over den tarvelige, sorte kjole med hvide manchetter ved ærmerne«, netop som hun er afbildet på litografierne fra hine år, og som hun huskes af sine samtidige, både tyske og danske[30]. Sådan — som hun gik og stod — har hun også modtaget »den gamle general«, Fr. Gotthold v. Müller, da han i 1857 ankom til Slesvig[31].

Som så mange før og siden tog han straks ind til Madam Esselbach[32]. Han søgte at få en lejlighed og mente, at det hastede, men Madam Esselbach sagde til ham: »Es werden schon Wohnungen zu haben, übereilen Sie sich nicht«[33]. Da han få dage efter sin ankomst skulle til begravelse på Friedrichsberg, hjalp hun ham med kørselslejlighed. »Min rare Madam Esselbach har en bekvem vogn en remise«[34]. I april samme år inspicerede tronfølgeren, Prins Christian, 4. dragonregiment, og vi erfarer af generalens optegnelser, at prinsen *efter eget ønske* logerede hos Madam Esselbach og gav en diner[35]. En lignende celeber begivenhed indtraf i juli, hvor arveprinsen ønskede at give en kur for officerer og honoratiores. Ved den lejlighed var hotellet festligt smykket, og generalens omtale af arrangementet er en af de meget få kilder, der lader os ane, hvorledes Esselbachs hotel var indrettet:

Indgangen er fra den gavl, som vender ud imod v. Ørtz's gård (syd). Der er en slags veranda, som man kører ind under. På facaden findes en altan. Første etage rummer to store sale ud til gaden. I den største hænger der 3 lysekroner og på en piedestal er anbragt en buste af Frederik 6. I den anden sal fandtes ved modtagelsen af arveprinsen Frederik 7.'s buste, men den

Esselbachs hotel ved midten af forrige århundrede (set fra syd). Efter samtidigt stik, gengivet på en af hotellets regninger.

var dog muligvis hentet andetsteds fra og blot anbragt interimistisk.

For enden af den største sal er der et kabinet med udgang til en altan over indkørselsverandaen[36].

Hotellet vedblev i tiden mellem krigene at være det naturlige og foretrukne samlingssted for garnisonens officerer og mange civile embedsmænd. Der har åbenbart eksisteret en klub, hvor man læste aviser og spillede kort[37]. Dette er dog ikke ensbetydende med, at hotellet som forretning betragtet var baseret på danske gæster. Det var i lige så høj grad en institution for byens borgerskab og dets provinsielle high-life. I vintermånederne arrangeredes hver 14. dag soireer, hvor begge salene foruden sideværelser stod til rådighed for gæsterne. Selskabet grupperede sig om små borde og drak the. Så kaldte musikken til dans, og gæsterne spredte sig. Ungdommen dansede, herrerne spillede l'hombre og whist, mødrene så på de dansende indtil henad 10, hvor selskabet igen samledes og forfriskede sig ved det kolde bord. Betalingen for en sådan soire var 8 skilling, eksklusive drikkevarer[38].

En af de officerer, der havde varig tilknytning til Slesvig i tiden mellem krigene, var ritmester Wilh. Sommer ved 4. dragonregiment. Ritmesteren boede på Friedrichsberg, og familien stod i nært forhold til Doris Esselbach[39]. En af sønnerne, den senere pastor Otto Sommer, Veflinge, har i »En gammel slesvigers erindringer fra tiden mellem 1850 og 1864«, — trykt som føljeton i Flensborg Avis 1907 - givet os et overmåde værdifuldt stof, ikke blot til belysning af tilstande i byen i den nævnte periode, men også til karakteristik af et omfattende persongalleri.

Blandt Tantes egenskaber fremhæver pastor Sommer især hendes dygtighed, gavmildhed og menneskekærlighed: »Menneskekærlighed var hovedtrækket i hendes karakter... der vil vist rundt om i landene lige fra Skagen til Tyrol endnu leve mange gamle officerer og soldater, der fra de to krige mindes den kærlige pleje, der blev dem til del, da de som sårede lå i Tante Doris' hotel. Hun så heller ikke på betalingen; thi gavmild var hun som få og gav bort, så længe hun havde noget at give af«.

At hun overfor sit officersklientel havde både autoritet og myndighed, fremgår af følgende: »Blev en gift officer efter hendes mening siddende for længe i restaurationen, eller kom for hyppigt, kunne man være sikker på, at Tante Doris en skønne aften kaldte ham afsides og sagde meget bestemt: »Du solltest lever to Hus gaan, din Fru wartet«. Den herre, som engang havde fået den hilsen, tog sig i vare for fremtiden«.

Hun havde desuden »en ganske ejendommelig udviklet finfølelse«. Dette fik en majorinde, der af fødsel ikke var særlig fin, men des mere indbildsk, at mærke. »At behandle Madam Esselbach fra oven nedad lod sig overhovedet aldeles ikke gøre; i hendes hus måtte man opføre sig lige så fint og dannet som hos generalen«.

Blandt flere karakteristiske anekdoter fortjener især én at anføres i denne sammenhæng, fordi den i forfatterens gengivelse har bevaret en sjælden friskhed: Da en af ritmesterens døtre blev født, var begivenheden ikke ventet så tidligt. Ritmesteren skulle den aften synge ved en koncert i den danske klub. Imid-

lertid indtraf begivenheden i hans hjem,og der gik bud efter ham. Midt under sangen styrter så Tante Doris ind i salen, går op til tribunen og råber: »Wilhelm, Wilhelm, spute di to Hus; du hefft en Kind krägen!« Da ritmesteren derefter gik ud, kom hun farende med en flaske vin i hver hånd: »Dat is för din Fru!«

Imidlertid var timeglasset ved at rinde ud for det fredelige garnisonsliv i Slesvig. Krigen 1864 stod for døren, og de, der var vant til at komme og gå i klubben hos Madam Esselbach, fik andet at tænke på end at hænge over l'hombrepartierne eller hygge sig med aviserne. Som led i opmarchen rykkede flere og flere afdelinger ind i Slesvig, og for mange af de nyankomne officerer var gensynet med Esselbachs Hotel overmade hjerteligt. Således fortæller O. Vaupell, at en dag, da alle sad ved middagsbordet, marcherede en afdeling op uden for hotellet, og medens trompeterne blæste en lystig fanfare, steg chefen af hesten og »meldte sig« ordentligvis til Tante Doris. Den gemytlige værtinde gik ind på spøgen, tog ham under armen og førte ham til ærespladsen ved bordet, mens en opvarter bragte et anker øl ud til det tørstige mandskab[41].

Endnu stærkere understregedes gensynsglæden, da et infanteriregiment, der stod i særlig gæld til Tante for pleje af de sårede efter slaget ved Slesvig, en af de første dage i februar rykkede ind i byen. Da blev der kommanderet holdt, og med front mod hotellet aflagde hele styrken militær honnør for Tante Doris. Hun blev så rørt over den smukke hædersbevisning, at tårerne ved denne lejlighed trillede ned ad hendes ellers så gemytlige ansigt[42].

Det vides, at ca. hundrede officerer i de dage spiste til middag hos Madam Esselbach. Blandt dem, som vi med sikkerhed kan stedfæste der, var major E. Schau og chefen for 8. brigade, oberst Scharffenberg[43]. Det er således ikke uden grund, at hotellet i begyndelsen af februar sammenlignes med en børs for officererne. »Men hvor forandret så ikke det hele ud her. *Før* havde de store sale, i hvilke man trådte ind fra gaden, været som en klub, i hvilken man så officererne i soigneret spadseredragt sidde læsende og samtalende omkring sofaerne, ved vinduerne eller ved spisebordene længere inde. *Nu* var salene fulde af offi-

cerer i feltdragt, med ridestøvler og kikkert over skulderen, som kom lige fra tjeneste og ville høre, hvad man her havde at fortælle. Kun få var de, som sad. De fleste var i bevægelse. Der dannedes grupper, især når en kom med friske nyheder«[44].

Dagbladet's udsendte medarbejder har vidst, at en reportage fra Slesvig ikke kunne forbigå Tante Doris i tavshed. Efter at have fortalt læserne, at brigademusikken fra Kiel underholder ved middagsbordet (danske nationalsange og tyske valse mellem hinanden) oplyser han, at Madam Esselbach og hendes flinke søn forestår serveringen for enden af salen, og fortsætter: »See engang på Tante! Kjender Du hende fra 1848? Det er præcis den samme. Lidt ældre, det forstår sig, lidt triveligere, men ellers ganske den samme. Altid et venligt ord, en fortrolig benævnelse til enhver af sine gæster. Man begynder med at være »mein Freund«, man avancerer til »mein lieber Freund«, og man ender med at være »mein süsser Sohn« ... Således er hun om middagen ved sit bord, således er hun om aftenen ved sin skænk, således er hun altid — og derfor føler man sig så hjemme hos hende som intet andet sted i Slesvig eller måske i hele verden«[45].

Det var som bekendt kun en stakket frist, der blev hæren beskåret til at skalte og valte i Slesvig. Men de få dages krigstilstand, der gik forud for tilbagetoget fra Dannevirke, har været mere hektiske end denne sindige »frontberetning« lader formode. Et hastigt tværsnit gennem de trykte memoirer fra hin periode sætter os i stand til at følge livet i Esselbachs hotel fra dag til dag, ja, næsten fra time til time:

Den første sårede, en menig fra 18. regiment, bliver midlertidig indkvarteret i Madam Esselbachs køkken, hvor man sørger for ham efter bedste evne, bl. a. med en kop god, varm suppe[46]. Den 3. februar besvimer løjtnant Schönheyder, der var blevet lettere såret, ved middagsbordet og bliver forbundet på stedet af en læge. Samme dags aften er der samlet en mængde officerer, som drøfter den mislykkede fægtning ved Kongshøj. Blandt disse er kaptajn Fallesen, der raser over tabet af en kanon[47]. 4. februar er forberedelserne til evakuering af officersfamilier i fuld gang, og herredsfoged Hiort-Lorenzen »organiserer« trods

»Tante Doris«. Litografi på Frederiksborgmuseet.

vognmester Holtermanns ivrige protest en wienervogn, der skulle føre kaptajn Chabert's og kaptajn Krabbe's hustruer og børn til Flensborg[48].

Også ritmester Sommer's hustru var i færd med at forberede afrejsen; men det viste sig umuligt at skaffe et køretøj til veje, fordi de forhåndenværende transportmidler naturligvis var beslaglagt til brug for arméen. I sin nød vendte hun sig til officershustruernes trofaste veninde, Madam Esselbach, med bøn om at få en postvogn stillet til rådighed for sit forehavende. Her trådte imidlertid Christian IX's besøg hindrende i vejen. Under hans ophold på Gottorp var postholderiets køretøjer stillet til hans disposition, og fru Sommer fik således ikke andet udbytte

af sin henvendelse end en pakke boller til børnene og som afskedsgave Tantes portræt med hendes egen underskrift og ordene »Nur immer heiter, Gott hilft weiter«. Kun ved en dristig henvendelse til adjudantstaben på slottet lykkedes det hende at få en vogn frigivet, og således gik det til, at Madam Esselbach's bistand i endnu et tilfælde blev bevaret i taknemlig erindring[49].

Da tropperne om aftenen den 5. februar brød op fra byen, herskede der dødsstilhed, og befolkningens holdning var yderst kølig, for ikke at sige fjendtlig. Forskellen i så henseende mellem Flensborg og Slesvig skal have været meget mærkbar. Men også her træder erindringen om Doris Esselbach ind som et lyspunkt i det mørke, der sænkede sig om de danske soldater, da de trak sig tilbage fra Dannevirke — og Slesvig: »Ikke et kærligt ord, et venligt håndtryk til afsked undtagen af den kære Tante Esselbach, der blev sig selv tro til det sidste«[50].

Hvor danskerne rykkede ud, rykkede østrigerne ind, og allerede den 6. februar måtte Hiort-Lorenzen henvende sig til de østrigske officerer på hotellet for at søge beskyttelse. Da man henviste ham til den nyudnævnte civilkommissær, ytrede han sig uforsigtigt om »byens pøbel«, og Doris Esselbach, der påhørte samtalen, trak ham behjertet i frakkeskødet med ordene: »Um Gottes willen, schweigen Sie doch, das geht nicht!«[51].

I kilderne står disse ord som Tante Doris' sidste replik til de bortdragende. Men livet i Slesvig gik videre, og trods al venlighed og troskab mod danskerne ses der ikke at være gået skår i forholdet til hendes bysbørn og de nye militære myndigheder. Tværtimod har hun med vanlig tilpasningsevne bevaret sit eget og hotellets renommé. I begyndelsen af marts skriver en tysk sygeplejerske fra lazarettet på Gottorp: »Jeg har besøgt en dame, der spiller en meget kendt rolle. Det er ejeren af »Hotel Hamburg«, Madam Esselbach, en meget velvillig og afholdt dame, almindelig kendt under navnet »Mutter Esselbach« ... Papa Wrangel er hendes ven og bor altid der ligesom alle rangspersoner. Hun styrer sit hus og sit bord med megen værdighed og bad mig gentagne gange om at spise »umsonst« hos hende«[52].

Vi skimter ganske vist endnu et enkelt spor af Madam Esselbach i relation til Danmark. I maj 1864 har hun sammen med

pastor Vilh. Munck været virksom for at hjælpe danske underofficersfamilier med befordring til kongeriget. På hvilken måde, hun har ydet hjælp, vides ikke, men hun hentyder i et brev til Munck til, at de nu har gjort deres pligt[53].

Her fortoner Madam Esselbachs skikkelse sig hinsides det forhæng, som krigens ulykkelige forløb drog mellem Danmark og den gamle by ved Slien. Hun fik i øvrigt ikke lang tid beskåret til at virke under prøjsisk regime. En kræftlidelse nedbrød hendes helbred, operationer viste sig frugtesløse og den 19. november 1869 bukkede hun under for sygdommen, 61 år gammel[54]. Et strålende følge med byens musikkorps i spidsen fulgte hende til graven, og en del danske officerer, bl. a. ritmester Sommer, deltog i den storstilede ligfærd[55]. Familiegravstedet ses endnu på den gamle Michaelis kirkegård sydvest for kirken. Her hviler Doris Esselbach sammen med sine forældre og sin ægtefælle. På en af sandstenstavlerne læses: DOROTHEA ELISABETH CATHRINE JOHANNE ESSELBACH, geb. SEEST; derefter fødsels- og dødsdato samt bibelordet »Befiehl dem Herrn deine Wege und hoffe auf ihn, er wirds wohl machen« (Ps. 37,5)[56].

I sine velmagtsdage havde hun bygget sig et lille hus ved siden af hotellet. Det var vel tænkt som aftægtshus, men om hun beboede det ved sin død, vides ikke[57]. I juli 1869 fik sønnen, der i flere år havde været hendes medhjælper, skøde på hotellet, og endnu 1880 nævnes han som indehaver. Han afstod det senere til restauratør Aug. Pegeler og overtog et badehotel på Sild[58]. Pegelers efterfølger foretog betydelige udvidelser og moderniseringer. I begyndelsen af dette århundrede fandt lokalkendte rejsende fra Danmark hotellets ydre ret uforandret, hvorimod dets indre fremtrådte »under mere moderne former med elektrisk lys og bløde tæpper på trapper og gange, tæpper, som kun ville have passet dårligt til de tunge fedtlæders støvler, som førte ler og ælte med sig fra Dannevirke og de optrampede kolonneveje«[59].

En ildebrand i 1909 raserede imidlertid de ældste dele af bygningen fuldstændig, og der er i det nuværende Stadt Hamburg så godt som intet, der leder tanken hen på det hæderkronede gamle hotel, hvis annaler er så nær forbundet både med byens og med grænselandets historie.

Et forsøg på at anlægge en skønsom og retfærdig bedømmelse af Doris Esselbachs eftermæle støder på mange vanskeligheder. Størst er fristelsen til at måle hende med en anden alen end den, det retteligt sømmer sig at bringe i anvendelse. Hun var en jævn borgerkone og skal som sådan ikke sammenlignes med sin tids fremtrædende eller aristokratiske personligheder. Breve, dagbøger etc. har hun ikke efterladt, og pålidelig gengivet kendes der kun ganske få ytringer af hende selv. Når hun er nævnt så hyppigt i den historiske litteratur, må grunden søges i, at hun boede ved alfarvej og kom i berøring med så mange just på et tidspunkt, hvor den nationale og politiske udvikling tilspidsedes i begivenheder, som nødvendigvis må aflejre et betydeligt kildemateriale. Men dette materiale er meget uensartet, og vi bør navnlig være forsigtige med at godtage beretninger hidrørende fra personer, som på et langt senere tidspunkt betragtede hende ud fra en national bevidsthed, et afgjort dansk eller tysk (slesvig-holstensk) sindelag. Det er næppe berettiget at tage hende til indtægt for nogen af parterne i den nationale tvekamp, der udspilledes omkring hende.

Ved datterens bryllup var advokat C. Heiberg og frue inviteret med til festen, og ved en enkelt lejlighed træffer vi hende på tomandshånd sammen med fru Heiberg; men heri ligger dog ikke noget som helst bevis for fælles sindelag eller holdning[60]. I 1864 forlød det i byen, at hun i 1848 havde udmærket sig ved »tysk sindelag« i en sådan grad, at hun fik både medalje og ros fra højeste sted[61]; men denne påstand er yderst mangelfuldt underbygget, i realiteten blot et ubekræftet rygte, der verserede på et tidspunkt (marts 1864), hvor stemningen i byen var udpræget danskfjendtlig og yderst aggressiv.

Fra modsat hold nærede man efter århundredskiftet den opfattelse, at hun skiftede sol og vind lige mellem tyske og danske, omend hendes hjerte fortrinsvis tilhørte Danmark[62]. Da Knud Bokkenheuser i 1912 udarbejdede kommentar til »Den lille Hornblæser«, fastslog han, at »hun var hverken dansk- eller tysksindet — dog nærmest dansk«[63]. Men her er det blot myten i danske officerskredse, der skinner igennem, uden så meget som et forsøg på dokumentation.

På denne baggrund er det forståeligt, at man til tider har været lidt i vildrede med Doris Esselbach, hendes djærve foretagsomhed og vennesæle omgangstone ufortalt. Kort efter, at O. Vaupell havde udsendt sin populære skildring af den 2. slesvigske krig med helsidesbillede af hende, rejste man tvivl om, hvorvidt hun fortjente at blive foreviget således[64]. »Vel var hun en jovial og moderlig værtinde for vore officerer, men efter Dannevirkes rømning var hendes moderlighed for preusserne lige så varm«, fremhævede man i 1890, idet man igen gav sig rygterne i vold: »Det gjorde i hvert fald ikke noget godt indtryk, når man mindedes, hvor dansk hun havde været(!), at se hende kort efter danse med en preussisk oberst efter bordet og ende med at give ham et moderligt kys«[65].

Lad dette være nok til belysning af det spinkle og upræcise grundlag, hvorpå man har villet tillægge den populære gæstgiverske nationale sympatier eller inddrage hende i et nationalt røre, som hun efter alt at dømme stod udenfor. Givet er det i hvert fald, at hun talte tysk med stærk hældning mod byens plattyske folkesprog, og at hun hverken i tale eller skrift kunne betjene sig af dansk.

Anderledes forholder det sig med postfører Bladts ovenfor gengivne beretning, som det er vanskeligt at bringe i overensstemmelse med de øvrige kilder. Påstanden om, at hun under våbenhvilen 1849—50 ydede danskerne virksom støtte ved de specifike meddelelser til Flensborg, står indtil videre helt isoleret. Bladt har ganske åbenbart skrevet beretningen i den hensigt at gøre et fordelagtigt indtryk på sine foresatte, og han lægger øjensynlig vægt på at fremhæve sine egne fortjenester. For så vidt fristes man til at drage troværdigheden i tvivl, men på den anden side taler den omstændighed, at han kalder kaptajn Sommer til vidne på sin fremstilling for, at mødet hos Boolsen virkelig har fundet sted, og er denne enkelthed rigtig, kan andre også være det[66].

Hvorom alting er, så kan Doris Esselbach ikke anses for en danskhedens helgeninde. Hun var et barn af sin tid, præget af et overvejende tysktalende miljø og tysk skolegang, ligesom hendes mand var tysk. Elskelig og jovial, som hun var, havde

hun mange sympatiske egenskaber, der med rette gjorde hende afholdt i officerskredse. Hun er således unægtelig en markant skikkelse i Slesvig bys historie, og vi har særdeles god anledning til her i Danmark at bevare mindet om hende og hendes hotel.

NOTER

1. Således Sønderjysk månedsskrift 1941, 49 ff. og Slesvigske Kvinders julebog 1939.
2. H. Phillippsen: Alt-Schleswig I, 121. — Jfr. Folketællingerne 1803 (fotokopi i Rigsarkivet), 1835 og 1855 (RA) samt Skatteregister for Slesvig By 1836—1844 (RA).
3. G. F. Schumacher: Genrebilder aus dem Leben eines siebenzigjährigen Schulmannes, 417 f. — H. Phillippsen: anf. arb. — Om Suadicani se bl. a.: Jahrbücher des Angler Heimatvereins 1949, 41 ff. (Ein verdienstvolles Ärztegeschlecht).
4. Schumacher og Phillippsen: anf. arbejder.
5. Slesvig bys skyld- og panteprotokoller (Landesarchiv Gottorp, abt. 186).
6. To kirkebøger giver her delvis modstridende oplysninger med hensyn til hans alder. Iflg. kirkebogen for Seest er han døbt 10/12 1769, hvorimod der ved hans død i 1853 i kirkebogen for Slesvig St. Michaëlis Sogn er indført: død 86 år gammel, født 10/12 1766 i Seest etc.
7. Det ligger nær at antage, at der her er tale om en slægtning; thi 1807 figurerer Jeppe Seest i skyld- og panteprotokollerne som arving efter Hans Seest og dennes enke; for en arvelod på 500 rdl. udsteder Jeppe Seest en obligation til en ældre broder, *Lütje Sørensen Seest*, dengang boende i Haderslev. *Hans Ibsen Seest* er utvivlsomt den Hans Jepsen, der 29/2 1756 døbtes i Seest som søn af Jep Christensen. 1790 har han fået borgerskab i Slesvig (velvillig meddelt mig af arkivar E. Petersen på grundlag af byarkivets manuskript »Schleswiger Bürgerbuch 1400—1864«). Iflg. Tyske Kancellis forestillingsprotokoller (RA) fik han i 1794 sammen med andre gæstgivere i staden en bødestraf eftergivet. 1790 tog han enken *Maria Sophia Opitz* til ægte. Hun var datter af Joh. Hinr. Ohlsen Bagge og Maria Pernille Petersen og er identisk med den Maria Sophia Christiane Seest, der ved folketællingen 1803 sidder 2. gang enke som gæstgiverske i ejendommen. Hun døde 30/9 1806.
8. St. Michaëlis kirkebøger, der tillige oplyser, at hustruen var datter af Asmus Cornelius og Doris Jensen.
9. Smst. — Schröder: Gemeinnütziges Schleswiger Taschenbuch (1832). — Ty. Kanc. forestillingsprot. 1811 (RA): Købmand Friedrich Esselbach, Altona, kan vælge mellem en fiskalproces og en bøde.
10. Folketællingen 1835 (RA) — Ovennævnte skatteregister, iflg. hvilket bygningerne var brandforsikret for 11 200 rbt.
11. En søn — ægteparrets næstældste barn —, der i dåben havde fået navnet *Hans*, døde som ganske spæd 1834.
12. O. Sommer: Vort opbrud fra byen Slesvig i februar 1864, 12.
13. Folkekalender for Danmark 1852, 101.

14. Phillippsen: Alt-Schleswig II.
15. Statholderskabets arkiv nr. 30 (RA). Sager ang. Sydslesvig.
16. *Hus nr. 3:* Skyld- og panteprotokollerne (LaG) — *Bryggeriet:* Trap: Beskrivelse af hertugdømmet Slesvig. Ejendommen, Flensburger Strasse nr. 6, er nu mosteri- og frugtvinsfabrik.
17. Carl Ludwig Schmid's Lebenserinnerungen, udg. af O. Rüdiger, 133.
18. Schultze und Müller in Dänemark und Schweden. Humoristische Reisebilder, 20.
19. Schnittger: Erinnerungen eines alten Schleswiger, 344.
20. Slesvigske Ministeriums forestillingsprotokol 1851 (RA).
21. Lebenserinnerungen des schleswig-holsteinischen Obersten J. N. v. Fürsen-Bachmann.
22. Asta Heiberg: Erinnerungen aus meinem Leben, 125.
23. Folkekalender for Danmark 1852, 102.
24. Sønderj. årb. 1926, 225 (af Heinrich Raimond Baumanns erindringer) — Flensborg Avis 24/11 1907. (»En gammel Slesvigers erindringer«).
25. Schnittger, 348. — Flensborg Avis 24/11 1907.
26. Sønderj. årb. 1933, 3 ff.
27. Daværende kaptajnløjtnant, senere admiral F. L. F. Sommer (1813—1878) havde i årene 1840—1848 ført postdamper mellem København og Kiel med bopæl i sidstnævnte by. 1849 chef for dampskibet »Hertha«, senere for »Hekla«. Foruden broderen, konsul O. Schack Sommer, der boede i Hamburg, havde S. adskillige indflydelsesrige slægtninge i Holsten og Lübeck.
28. Afsnittet »Vagtpassiar« i ovennævnte Folkekalender for Danmark er skrevet af pseudonymet —r. Det er dette, der gengives eller citeres i det følgende.
29. Jfr. C. F. Rau: En omreisende Skuespiller, 61 ff.
30. Litografier i Frederiksborgmusæets billedarkiv og »Historische Landeshalle für Schleswig-Holstein«. — Th. Graae: Gamle Minder, 28, jfr. Schnittger, 346.
31. E. Bodenhoff: Den gamle General. Uddrag af generalmajor Fr. Gotthold v. Müllers efterladte papirer, 50. Generalmajoren blev i marts 1857 udnævnt til kommandant i Slesvig.
32. Bodenhoff: anf. arb., 51.
33. Smst., 57.
34. Smst., 53.
35. Smst., 52.
36. Smst., 74 ff.
37. Smst., 55, 58. — Brev til generalinden 14/5 1857: »Jeg anser det ikke for nogen heldig tone, den som hersker her i det hele taget. Man finder officerer ved spillebordet om formiddagen i klubben. Duer ikke, Madame!«
38. A. Heiberg: anf. arb., 73 f.
39. Carl Wilhelm Sommer (1820—1881), ritmester, landmåler, medvirkede som sådan ved Dannevirkestillingens udbygning fra 1861 og udarbejdede et skolekort over Danmark. Det udkom 1855 og blev anbefalet af Regenburg til indførelse i folkeskolen i hertugdømmet Slesvig. (For berigtigelse af disse og andre oplysninger takker jeg kordegn Otto Vilh. Sommer, Hellerup).
40. Oversat til tysk af M. F. i Schleswiger Nachrichten 1908. Ritmesterens breve fra Treårskrigen og den første mellemkrigstid såvel som pastor Sommers dagbøger m. v. i familieeje. Vedrørende Doris

Esselbach har kordegn Sommer, ritmesterens oldebarn, meddelt uddrag heraf i Slesvigske Kvinders Julebog 1939.
41. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1864, 73.
42. O. Sommer: Vort opbrud fra byen Slesvig, 12 f.
43. Clausen og Rist: En generalstabsofficer i 1864 (Breve fra major E. Schau til hans hustru), 13. — Holbøll: En brigadeadjudants erindringer, 37.
44. C. Th. Sørensen: Erindringer fra 1. regiment, 12.
45. P. V. Grove: Fra Dannevirke til Dybbøl, 2 f. — Jfr. M. V. Bruun: Fra min ungdom, 153. (»Den kvikkeste og mest imødekommende værtinde, jeg nogensinde har truffet på«).
46. Grove: anf. arb., 14 f.
47. H. R. Hiort-Lorenzen: Erindringer fra Sønderjylland, 43 f.
48. Smst., 45.
49. O. Sommer: Vort opbrud fra byen Slesvig, 11 ff.
50. Grove: anf. arb., 42.
51. Hiort-Lorenzen, anf. arb., 52.
52. Elise v. Mellerthin: Briefe einer freiwilligen Krankenpflegerin, 41.
53. Fængselspræsten, pastor Vilh. Muncks optegnelser (Memoirer og breve XXXVI), 91.
54. Berlingske Tidende 22/11 1869.
55. Schnittger, 349.
56. Afbildet »Thyras Vold« 15/9 1940. — Om hendes søskende og efterkommere kan oplyses: *Georg Seest* (1810—1888), skuespiller og operasanger. I nogle sæsoner (1835—1844) ansat ved Det kgl. Teater. Karakteristik i Th. Overskou: Den danske Skueplads V, 219 f. Portræt i »Før og Nu« 1917, s. 95. Kunne ved sin debut i København ikke tale dansk. Død ugift. — *Heinrich Seest* boede endnu 1835 hos forældrene i Slesvig, men var 1853 vinhandler i St. Petersborg. På daværende tidspunkt 2 børn. — *Elise Seest* 1853 i Berlin (ugift). — *Ernst Esselbach* studerer 1855 i Göttingen (Naturvidenskab). 1857 doktorgraden ved Kiels universitet. Død før 1869 (ugift). — *Carl Esselbach* død 1845 i Altona, 10 år gammel. *Elisabeth Esselbach* gift med Bauinspektor Wilh. Friedr. Meyer i Slesvig (1799—1866). 3 børn, alle født i Preetz (Patriciske Slægter I, 184).
57. Der havde i 1862 været tale om at flytte garnisonsskolen hertil. »Huset kunne med lidt tilbygning blive en fortræffelig skole med lidt legeplads — og beliggenheden er den bedste i hele byen«, skriver pastor Prip til Regenburg 17/10 1862. (H. F. Petersen: Fra sydslesvigske præstegårde, 172).
58. Afståelsessummen i 1869 var 15910 rbt., hvoraf de 13000 var pantegæld (Skyld- og panteprotokollerne). *Louis Esselbach* er 1887 forpagter og 1895 ejer af Hotel Royal på Sild (Velvilligst oplyst af arkivar, lærer Wilh. Krüger, Vesterland).
59. E. Bodenhoff: Fra Dannevirke til Als, 7 f.
60. A. Heiberg: anf. arb., 167 — Bodenhoff: Den gamle General, 59.
61. Elise v. Mellerthin: anf. arb., 41.
62. Sønderj. årb. 1926, 224.
63. Dansklærerforeningens udgave 1912.
64. Dagbladet 17/9 1890 (H.R.: »Et besøg hos Sønderjyder«).
65. Smst.
66. Sønderj. årb. 1933, 6. »Som jeg har bragt i erfaring, lever hr. kaptajn Sommer endnu, og når han bliver spurgt, vil han vist kunne erindre den aften i Flensborg postholderi«.